

Poduzetničko obrazovanje – nedostajuća komponenta u stvaranju multidisciplinarnog integriranog sveučilišta

dr.sc. Sunčica Oberman Peterka, docent
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku,
Ekonomski fakultet u Osijeku
Gajev trg 7, 31000 Osijek, Hrvatska
e-mail: suncica@efos.hr

prof. dr.sc. Slavica Singer
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku,
Ekonomski fakultet u Osijeku
Gajev trg 7, 31000 Osijek, Hrvatska
e-mail: singer@efos.hr

dr.sc. Mirela Alpeza, docent
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku,
Ekonomski fakultet u Osijeku
Gajev trg 7, 31000 Osijek, Hrvatska
e-mail: malpeza@efos.hr

Sažetak

"The justification for a university is that it preserves the connection between knowledge and the zest for life, by uniting the young and the old in the imaginative consideration of learning"
(Whitehead, 1929:139)

Sveučilišta danas karakterizira specijalistička struktura znanja, koja predstavlja okvir za definiranje curricula i daje osnovu za organiziranje podučavanja na sveučilištima, te predstavlja poveznicu između istraživanja i podučavanja. Zbog kompleksnosti okruženja, zahtjevi za multidisciplinarnošću odnosno transdisciplinarnošću pri rješavanju problema postaju norma. Istraživači trebaju, pored poznavanja vlastitih disciplina biti u stanju identificirati probleme, razmjenjivati ideje i tragati za rješenjima, te povezivati znanja i izvan vlastitih disciplina.

Poduzetničko obrazovanje ima značajnu ulogu u stvaranju kapaciteta sveučilišta i pojedinaca za nošenje s kompleksnošću i nesigurnošću okruženja u kojem djeluju. Ono razvija proaktivnost, inovativnost i odgovornost pojedinca, te spremnost na preuzimanje rizika u donošenju odluka i rješavanju problema. Poduzetničko obrazovanje doprinosi povezivanju različitih znanstvenih disciplina, te razvija vještine multidisciplinarnog pristupa rješenjima.

Cilj ovog rada je objasniti ulogu poduzetničkog obrazovanja u stvaranju integriranog i multidisciplinarnog sveučilišta, kao aktivnog sudionika razvoja društva, koje je u stanju doprinositi rješavanju kompleksnih problema okruženja, prvenstveno kroz stvaranje

kompetentnih i zapošljivih pojedinaca, ali i kroz istraživačku aktivnost sveučilišta fokusiranu na rješavanje problema sredine u kojoj sveučilište djeluje..

U radu se kroz primjer poduzetničkih obrazovnih programa na Ekonomskom fakultetu u Osijeku pokazuje rastući interes za poduzetničkim obrazovanjem, ne samo studenata ekonomije i ekonomista, nego i studenata drugih fakulteta.

Ključne riječi: trendovi u visokom obrazovanju, integrirano sveučilište, multidisciplinarnost, poduzetničko obrazovanje

1. UVOD

Tercijarno obrazovanje ima centralnu ulogu u odgovoru društva na izazove koje donosi globalizacija. Ono je temelj za razvoj ekonomije temeljene na znanju (Neave 2002), te je postojanje kvalitetnih i održivih institucija tercijarnog obrazovanja jedan od zahtjeva svakog modernog demokratskog društva. Bez adekvatnog visokog obrazovanja koje osigurava kritičnu masu obrazovanih i stručnih ljudi niti jedna zemlja ne može osigurati održivi rast i napredak, a zemlje u razvoju i nerazvijene zemlje neće biti u mogućnosti smanjiti jaz koji ih odvaja od industrijski razvijenih zemalja, koje se danas nalaze već u fazi postindustrijskog društva, te se taj jaz samo povećava. To pokazuju brojni podaci - zemlje sa nižim GDP/stanovniku manje troše po studentu u visokom obrazovanju; sve nove zemlje članice Europe (podaci od 2002. godine) troše manje po studentu nego prosjek EU25 (EuroStat 2005).

Upravo je nedovoljna pripremljenost sveučilišta za odgovor na potrebe globalnog konkurentskog društva, u tranzicijskim zemljama i zemljama u razvoju naglašena kao jedan od osnovnih razloga marginalizacije i zaostajanja u svjetskoj ekonomiji. Ipak, čini se da sveučilišta ne shvaćaju (ili ne žele shvatiti) koliko su radikalne promjene u društvu, te mnogi na sveučilištima smatraju kako će budućnost biti samo bolja ili lošija verzija današnjeg društva, a da nikakve radikalne promjene nisu potrebne. Kako gazimo u 21. stoljeće, načini na koje smo da sada razmišljali i shvaćali okruženje oko nas nestaju, zajedno sa našim osjećajem sigurnosti. Ono što je nekada predstavljalo temeljno znanje može ubrzo postati potpuno beskorisno i nedovoljno za snalaženje u svakodnevnim izazovima života u globalno povezanom svijetu (O'Hara, 2007).

Sveučilišta se moraju suočiti sa procesom globalizacije, razumjeti i prihvatiti promjene koje taj proces nosi, te definirati strategije kojima će se "uhvatiti u koštac" s njima (van Ginkel, 2002) i koje će im omogućiti aktivno sudjelovanje i doprinos u razvoju okruženja u kojem djeluju.

2. ZAŠTO BI SE SVEUČILIŠTA TREBALA MIJENJATI?

Promjene načina života, razmišljanja i djelovanja događaju se kao posljedica globalizacije, informatizacije i tehnološkog napretka društva, te nastanka "društva znanja", ali i novih društvenih vrijednosti (ljudska prava – npr. pravo na uključenost; demokratizacija; odnos prema okolini...). Trenutno je vrlo vidljiv jaz između onoga što "društvo znanja" treba znati i što su postojeći sustavi visokog obrazovanja u stanju dati (O'Hara, 2007). Razlog ovom jazu može se tražiti u nepripremljenosti institucija visokog obrazovanja za izazove suvremenog društva,

ignoriranju i nespremnošću za nadolazeće promjene. Kao što se poduzeća moraju pripremati, te pokušati predvidjeti što će donijeti budućnost i na osnovi tih predviđanja definirati vlastite strategije "hvatanja u koštac" s promjenama, osiguravajući si održivi rast i razvoj, tako bi se i sveučilišta trebala ponašati.

2.1. Trendovi promjena u visokom obrazovanju

Promjene, pred kojima su se našla sveučilišta u cijelom svijetu, a posebno u Europi, i koje nameću potrebu za prilagodbom i promjenom ovih institucija, mogu se svrstati u pet osnovnih kategorija (Communication of the Commission, 2004):

- **Povećana potražnja za visokim obrazovanjem** – *More persons will attend colleges and universities in the next century than in all of human history.*¹ (Goodman, A., Preface u Altbach et.al. 1999). Kako zadovoljiti povećanu potražnju, uzimajući u obzir ograničene ljudske resurse (koji će, vrlo vjerojatno uskoro postati i deficitarni) i ograničen financijski kapacitet postojećih visokoškolskih institucija? Porast interesa za tercijarnim obrazovanjem širom svijeta, kao i mnogostruko povećanje broja studenata može se objasniti nekim od sljedećih razloga: demokratizacija društva, što čini obrazovanje dostupnim sve većem broju ljudi; rast i razvoj javnog sektora koji zahtijeva više obrazovanih radnika ("white collar workers"); rasprostranjenost vjerovanja da daljnji ekonomski razvoj ovisi o ponudi obrazovane radne snage; privlačnost samog obrazovanja, kao temeljnog elementa za bolji životni standard i status u društvu (Gibbons 1998). Porast broja studenata ima nekoliko posljedica na sistem tercijarnog obrazovanja: dolazi do rasta starih, "elitnih" sveučilišta, koji postaju dostupni sve većem broju studenata; dolazi do razvoja novih sveučilišta, te pojavljivanja i razvijanja novih oblika institucija tercijarnog obrazovanja, koje nude različite programe sa ili bez diploma. Kako raste i razvija se potražnja za različitim oblicima tercijarnog obrazovanja razvija se i ponuda - sveučilišta postaju sve više diferencirana, tj. nude sve veći broj različitih programa, pripremajući studente za različite profesije. Programi su jače oslonjeni na interese i potrebe studenata i gospodarstva u kojem institucija djeluje, a to zahtijeva i promjene u načinu upravljanja institucijama tercijarnog obrazovanja, promjene u odnosima između studenata i profesora, promjene u načinu financiranja tercijarnog obrazovanja, kao i promjene u odnosima sveučilišta i zajednice u kojoj djeluju (Gibbons 1998).
- **Internacionalizacija obrazovanja i istraživanja** – ovaj trend je značajno ubrzan razvojem informacijske i komunikacijske tehnologije. Kao rezultat internacionalizacije javlja se povećana konkurencija; konkurencija između različitih sveučilišta, konkurencija među državama, ali i konkurencija između sveučilišta i drugih institucija, kao npr. javnih ili privatnih istraživačkih instituta (čije osoblje nema i obvezu podučavanja). Europska sveučilišta privlače manje studenata nego njihovi američki konkurenti, budući da istraživačima i studentima nude manje atraktivna okruženja, što je povezano s nižom performansom u rezultatima istraživanja, vezama sa gospodarstvom, brojem patenata i brojem nastalih *spin-off* poduzeća (u usporedbi s američkim i japanskim rezultatima).

---

¹ Više osoba će pohađati sveučilišta u sljedećem stoljeću, nego u cijeloj dosadašnjoj povijesti.

- **Povećanje broja institucija u kojima se proizvodi znanje** - uslijed globalizacije i tehnološkog razvoja, proizvodnja znanja, inovacija i diseminacija znanja više nije primarno uloga sveučilišta. Rastući broj mjesta u kojima se stvara znanje, stvorio je veliki pritisak na sveučilišta ukoliko žele zadržati vodeći položaj. Vodeći profesor s Oxforda i osnivač Manchester Business School, smatra da su sveučilišta nadživjela svoju korisnost ("... For the first time there are more clever people outside universities than inside", Hague D., citirano kod Hagen 2002:205). U ovakvoj situaciji, suradnja sveučilišta s drugim institucijama, proizvođačima znanja, je neminovna. Suradnja, ukoliko je uspješna, iskorištava komplementarna znanja i resurse, koristi prednosti internacionalizacije znanja u nepoznatim područjima, te osigurava položaj "*insider-a*" u svakom okruženju, osigurava dijeljenje fiksnih troškova i rizika, olakšava razvoj novih proizvoda, programa i procesa, povećava brzinu komercijalizacije inovacije.
- **Reorganizacija znanja** – ovaj trend ima dva, međusobno potpuno suprotna kuta gledanja: s jedne strane dolazi do povećane diverzifikacije i specijalizacije znanja i pojave vrlo specifičnih istraživanja. S druge strane, dolazi do velike potrebe za interdisciplinarnim karakterom znanstvenih istraživanja, nametnutih od strane najvećih društvenih problema kao što je održivi razvoj. Reorganizacija znanja može se promatrati kroz brisanje granice između fundamentalnog i primijenjenog istraživanja. Fundamentalno istraživanje je i dalje osnovno područje istraživanja sveučilišta, ali vodeći računa o mogućnosti svoje primjene, u čemu su značajno uspjela američka sveučilišta. Europska sveučilišta imaju tendenciju provođenja direktnih primijenjenih istraživanja za poslovni sektor, što ih u konačnici može dovesti do nemogućnosti razvoja znanja, budući da na taj način ne stvaraju nova znanja nego primjenjuju postojeća.
- **Pojava novih očekivanja** - sveučilišta moraju voditi računa i o novim potrebama, proizašlim iz društva temeljenog na znanju. Ovo uključuje rastuću potrebu za znanstvenim i tehničkim obrazovanjem, "horizontalnim vještinama" (infrastrukturne, npr. financijski management, pregovaračke vještine, kreativnost...), te mogućnostima za doživotno obrazovanje. Brzina promjena redefinirala je koncept doživotnog učenja (Lifelong learning). Svijet se mijenja tako brzo da znanje i vještine brzo zastarijevaju. Znanje temeljeno na diplomi uskoro će postati beskorisno ukoliko ta diploma ne bude osiguravala i vještine potrebne za doživotno učenje. Finska kao jedan od vodećih promotora koncepta "doživotnog učenja", danas ima više odraslih ljudi uključenih u programe permanentnog obrazovanja (200.000), nego mladih ljudi uključenih u tradicionalno obrazovanje za stjecanje diplome (170.000) (WB 2002). Koncept "doživotnog učenja" u prvi plan stavlja zapošljivost pojedinaca – studenata tijekom njihovog života. Institucije tercijarnog obrazovanja morat će se organizirati na način kako bi zadovoljile potrebe različitih skupina: od studenata koji putuju, koji rade, starijih studenata, dnevnih studenata, večernjih studenata, vikend studenata itd.

Daljnju argumentaciju za nužnost promjene sveučilišta u Europi, Sporn (1999) vidi kroz sljedećih pet trendova:

- Restrukturiranje nacionalnih gospodarstava dovodi do prijetnje tradicionalnoj ulozi sveučilišta kroz smanjenje budžeta i stvaranja novih načina javnog trošenja. U nekim

europskim zemljama (Francuska, Njemačka, Nizozemska i Velika Britanija) primjetan je rast udjela privatnog kapitala u financiranju sveučilišta (Williams 1995, citiran kod Sporn 1999:24). Sveučilišta su sve više prisiljena okrenuti se drugim izvorima financiranja, što uvjetuje potrebu za stvaranjem dugoročne strategije nošenja s ovim problemom.

- Promjena uloge države – država se više ne javlja kao mehanizam kontrole i koordinacije??? Sveučilišta. Kontrola kvalitete se sve više prepušta eksternim evaluacijama, dok država upravlja sistemom posredno, iz daljine. Sveučilišta su dobila autonomiju u kreiranju programa, zapošljavanju ljudi i alociranju resursa, što doprinosi stvaranju poduzetničkog kapaciteta sveučilišnog liderstva (van Ginkel 2002).
- Demografske promjene – studenti dolaze iz različitih etničkih i kulturnih sredina, što predstavlja dodatni izazov za sveučilišta (novi programi, nova istraživanja).
- Nove tehnologije imaju ključnu ulogu u razvoju istraživanja, podučavanja i upravljanja sveučilištem. Brojni su utjecaji tehnologije na načine učenja studenata, podučavanja profesora, vođenja istraživanja, te upravljanja institucijom. Noviji trendovi kao što su virtualna sveučilišta i programi obrazovanja na daljinu, međunarodni istraživački projekti, te administrativni informacijski sistemi neki su od primjera utjecaja tehnologije na rad sveučilišta.
- Globalizacija i međunarodna konkurencija kroz povećanu mobilnost studenata i osoblja i slobodan protok kapitala predstavljaju veliki pritisak na promjenu sveučilišta. Dolazi do povećanog broja zajedničkih projekata između poslovne zajednice i sveučilišta, potrebe za institucijama za transfer tehnologije, potrebe za kombinacijom temeljnih i primijenjenih istraživanja, te pojave sve većeg broja profesora uključenih u osnivanje poduzeća ili *spin-off* –ova. Strani studenti i programi razmjene nastavnog osoblja naglašavaju važnost međunarodnog iskustva sveučilišta, poznavanja stranih jezika i kulturne različitosti.

Pored navedenih trendova, kao posljedica ubrzanog razvoja znanosti i tehnologije i potražnje za stalno novim znanjima, javlja se i potreba za novim vještinama za učenje, razmišljanje i istovremeno analiziranje informacija. Kako ove vještine pripadaju različitim znanstvenim disciplinama, od društvenih, prirodnih do tehničkih, zadovoljenje novonastale potražnje zahtijeva i bolje povezivanje znanosti.

Ukoliko ne odgovore na promjene i zahtjeve okoline, sveučilišta se dovode u situaciju da ponove povijesnu grešku nekih europskih sveučilišta, koja su ignorirajući okruženje u kojem su djelovala, postala potpuno irelevantna i gotovo na umoru. Tako su npr. mnoga europska sveučilišta ignorirajući renesansu i industrijsku revoluciju izgubila svoj značaj, francuska revolucija je "pomela" brojna sveučilišta, a von Humboldt je morao promijeniti model funkcioniranja njemačkih sveučilišta kako bi ih spasio od propasti (Altbach, 2004). I danas nailazimo na primjere sveučilišta koja su izgubila značaj, koji su nekada imala. To se upravo i dogodilo Humboldtovom sveučilištu u Berlinu: broj nobelovaca, koji su dolazili sa ovog sveučilišta se drastično smanjivao; od 8 u periodu od 1900-1909., 6 od 1910-1919., 4 od 1920-1929., 6 od 1930-1939., 1 od 1940-1949. i 4 od 1950-1956, a nakon toga lista odjednom staje. Smanjenje i nestajanje nobelovaca nije jedini indikator trenutnog stanja na tom sveučilištu – 95.

mjesto na listi od 100 najboljih svjetskih sveučilišta, zastarjele i pretrpane učionice, odlazak nekih od najboljih profesora... samo su dio problema koje Humboldtovo sveučilište u Berlinu dijeli s mnogim sveučilištima širom Europe (The Economist, 2005).

Brojni autori (Gibbons 1998, Subotzky 1999, Clark 1998, Goddard 1997, Delanty 2001, Gibb 2002, Gibbons et.al 2004, Vlasceanu 2005, O'Hara 2007...) naglašavaju potrebu za promjenom sveučilišta, kako bi ono bilo u stanju odgovoriti zahtjevima pred kojima se moderno društvo nalazi.

2.2. Promjene u proizvodnji i organizaciji znanja – nužnost promjene sveučilišta

Ono što karakterizira suvremeno društvo je novi model proizvodnje znanja karakteriziran postojanjem velikog broja proizvođača znanja, koje povezuje razumijevanje značaja i odgovornost za primjenu tog znanja. Gibbons (1998) taj novi model proizvodnje znanja naziva *Mode 2*, za razliku od do sada prisutnog *Mode 1*². *Mode 1* karakterizira specijalistička struktura znanja (Gibbons 1998), koja je imala glavnu ulogu u dizajniranju organizacije i upravljanja današnjim sveučilištima. Specijalističko znanje predstavljalo je okvir za definiranje *curriculum*a i osnovu za organiziranje podučavanja na sveučilištima, te predstavljalo poveznicu između istraživanja i podučavanja. Ovakva struktura osiguravala je smjernice istraživačima o važnim problemima za istraživanje, načinu i mjestu njihova istraživanja, te pravilima zapošljavanja novih istraživača i napredovanja u akademskom svijetu. Ukratko, "*the disciplinary structure defines both what shall count as "good science" and prescribes, as well, what students need to know if they intend to become scientists*" (Gibbons 1998:4).³

Novi model proizvodnje znanja tzv. *Mode 2*, karakterističan za današnje društvo, dovodi do nestanka prethodno opisanog modela *Mode 1*. Sveučilišta više nisu primarna mjesta proizvodnje znanja, znanje se stvara u istraživačkim centrima, vladinim agencijama, industrijskim laboratorijima, *think-tankovima* i njihovim međusobnim povezivanjima. Istraživačke grupe ne moraju biti čvrsto institucionalno povezane. Radni timovi i mreže se stvaraju i traju do rješavanja problema, nakon čega se raspuštaju. Prilikom rješavanja novog problema formiraju se novi, drugačiji timovi. Potencijalno rješenje bilo kojeg problema zahtijeva integraciju različitih vještina i znanja, koji ne pripadaju samo jednoj disciplini. Multidisciplinarnost, odnosno transdisciplinarnost postaje norma.

U organizacijskom smislu *Mode 1* karakterizira hijerarhija, dok *Mode 2* karakteriziraju ravnije, lateralne organizacijske strukture. U usporedbi s *Mode 1*, stvaranje znanja u *Mode 2* je više društveno odgovorno i uključuje širi sistem kontrole kvalitete (ne samo *peer review*, nego se traži mišljenje različitih stručnjaka, koji razmatraju problem u specifičnom i lokaliziranom kontekstu). Veća briga za aplikativnost znanja povećava osjetljivost znanstvenika i istraživača za širu primjenu onoga što rade. Istraživanja se ne rade samo zbog interesa istraživača nego su rezultat

---

² Gibbons se odlučio za ove nazive, budući da konvencionalni termini, koji su se koristili u svakodnevnom govoru, kao što su *primijenjena znanost, tehnološko istraživanje ili istraživanje i razvoj* nisu bili adekvatni, jer su bili previše usko definirani i nisu omogućavali razumijevanje povezanosti između tih kategorija.

³ Specijalistička struktura definira i ono što se podrazumijeva pod "ispravnom znanošću" i određuje što studenti trebaju znati ukoliko žele postati znanstvenici.

potrebe rješavanja nekog problema u okolini. Od istraživanja se očekuje da rezultate učine primjenjivim, što dovodi do povezivanja sveučilišta sa pojedincima i grupama, koje se tradicionalno nalaze izvan znanstvenog sustava. Oni postaju aktivni akteri u definiranju problema i evaluaciji njihovih rješenja i performance (Gibbons 1998, Gibbons 2004). I upravo ta promjena u načinu proizvodnje znanja (istraživanje) značajno utječe na način funkcioniranja i organiziranja sveučilišta. Prijenos znanja sa sveučilišta u poslovnu zajednicu (industriju) odvijao se kroz tradicionalne procese: publiciranje rezultata znanstvenih istraživanja u profesionalnim časopisima, uključivanje znanstvenika u procese savjetovanja industrije, kroz zapošljavanje studenata. Krajem 20. stoljeća počinju se javljati novi oblici prijenosa znanja kao što su sveučilišni patentni uredi, razvijanje velikog broja programa povezivanja sveučilišta i poduzeća, sponzorstva istraživačkih grupa od strane poduzeća, novi pristupi transfera intelektualnog vlasništva sveučilišta kao npr. suvlasništvo u poduzećima itd. Razvojem ovih aktivnosti sveučilište je razvilo i unaprijedilo procese prijenosa znanja u zajednicu.

Kako se oštra razlika između temeljnog i primijenjenog istraživanja gubila i prijenos znanja se mijenjao i nije više predstavljao jednostavan jednosmjernan proces između sveučilišta i primatelja tog znanja. Prijenos znanja nije više bio kao trčanje štafete, gdje se palica jednostavno i brzo prebacivala od jednog do drugog igrača. Prijenos znanja se sada može usporediti s nogometnom utakmicom u kojoj rezultat zahtijeva doprinos svih igrača, a u kojoj je sveučilište samo jedan član tima. Ostali igrači mogu biti poslovni ljudi, *venture* kapitalisti, patentni uredi, inženjeri i mnogi drugi, a lopta se stalno prebacuje od jednog do drugog. Stoga se termin prijenosa znanja može i zamijeniti terminom razmjene znanja/tehnologije (Gibbons 2004:87). Sveučilišta u procesu razmjene tehnologije postaju partneri u otvaranju start-up poduzeća, koja imaju za cilj koristiti sveučilišno znanje, a vlade koje razumiju taj proces, potiču i subvencioniraju sveučilišta u njihovom naporu u suradnji s industrijom.

Ovakve promjene aktivnosti sveučilišta dovode do kritika da se prevelikim pritiskom za komercijalizacijom znanja smanjuje objektivnost sveučilišta. Kako bi se to izbjeglo potrebna je jasna i artikulirana politika razvoja sveučilišta, inkorporirana u njegovu misiju, kojom sveučilišta naglašavaju svoju ulogu u razvoju društva kroz aktivnosti transfer rezultata istraživanja u društvo.

3. PODUZETNIČKO OBRAZOVANJE

Ukoliko žele sudjelovati u razmjeni znanja s okolinom, sveučilišta se moraju promijeniti u načinu kako proizvode i diseminiraju znanje, te kako komuniciraju ne samo sa studentima i znanstvenom zajednicom, nego i sa poslovnom zajednicom, državom i civilnim društvom. Za to je potrebno da sveučilište postane proaktivno, inovativno i odgovorno, odnosno poduzetno, a prvi korak u tom pravcu je istraživanje poduzetništva i stvaranje poduzetničkih obrazovnih programa.

Poduzetničko obrazovanje je područje rastućeg interesa na sveučilištima, poslovnim školama, javnim školama i sl. širom svijeta (Brown 2000, Hannon 2005). Nekoliko je različitih društvenih i ekonomskih čimbenika doprinijelo razvoju poduzetničkog obrazovanja. To su (Ronstadt, R., 1985:12):

- prihvaćanje da se poduzetništvo može naučiti, a samim tim i podučavati i da ne moraju samo "rođeni" poduzetnici biti uspješni

- znanstveno prihvaćanje da je poduzetništvo važna obrazovna inovacija
- rastući interes za poduzetništvo kao područja istraživanja i učenja
- rastući broj istraživanja iz područja poduzetničkog obrazovanja.
- rastući interes za poduzetničke tečajeve od strane studenata *biznisa* i od strane poslovnih ljudi zainteresiranih za vještine, koje su im potrebne za razvoj njihovih poduzeća
- rastuća svijest među zaposlenima na sveučilištima da su velikodušni donatori najčešće uspješni poslovni ljudi (poduzetnici)

Ne postoji jedinstveni koncept poduzetničkog obrazovanja (a možda nije ni potreban), što dovodi do različitih shvaćanja o tome što bi trebao biti cilj takvog obrazovanja, kako se takvo obrazovanje organizira, kojim metodama i pedagogijom se služi, tko (i s kakvim kompetencijama) treba sudjelovati u izvođenju programa poduzetničkog obrazovanja. O poduzetničkom obrazovanju sve više se govori, ali pod pojmom *poduzetničko obrazovanje* različiti autori podrazumijevaju različite stvari. Za neke (Kourilsky, 1995, citirano kod Jones i English, 2004; Alberti, 1999, citirano kod Holmgren & From, 2005) je poduzetničko obrazovanje vezano za prepoznavanje prilika i građenje poduzetničkog pothvata. Za razliku od ovih autora, koji na poduzetničko obrazovanje gledaju kao na obrazovanje usko vezano uz malo poduzeće, njegovo pokretanje i razvoj, sve više autora (Gottlieb i Ross, 1997, citirano kod Jones i English, 2004; Sjøvoll & Skåland, citirano kod Holmgren i From 2005:385; Hannon, 2005) na poduzetničko obrazovanje gledaju šire, ne dajući mu isključivo i samo ekonomsku relevantnost. Neki pojedinci mogu primijeniti poduzetničko ponašanje u poslovnom kontekstu, te da ih se na osnovu toga smatra poduzetnima, drugi mogu odustati od želje da budu poduzetni, dok treći mogu primijeniti poduzetničke karakteristike i ponašati se poduzetno u različitim kontekstima, neovisno o poslovnim.

Poduzetničko obrazovanje ima značajnu ulogu u stvaranju kapaciteta sveučilišta i pojedinaca za nošenje s kompleksnošću i nesigurnošću okruženja u kojem djeluju. Ono razvija proaktivnost, inovativnost i odgovornost pojedinca, te spremnost na preuzimanje rizika u donošenju odluka i rješavanju problema. Poduzetničko obrazovanje zahtijeva povezivanje različitih znanstvenih disciplina, te razvija vještine multidisciplinarnog pristupa analizi problema i traženju rješenja.

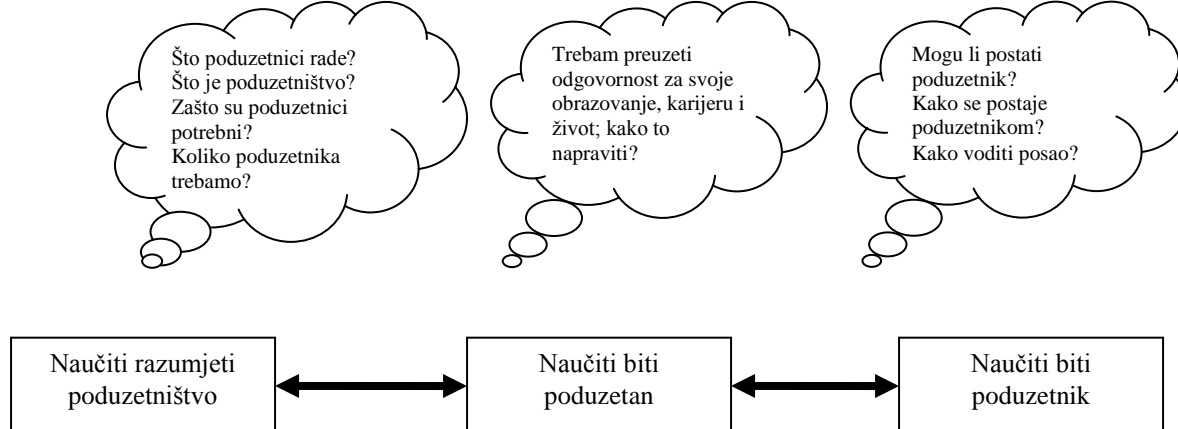
3.1. Ciljevi poduzetničkog obrazovanja

Različita shvaćanja koncepta poduzetničkog obrazovanja vode i ka različitim shvaćanjima i klasifikacijama uloge, zadataka i ciljeva poduzetničkog obrazovanja. Poduzetničko obrazovanje može imati različite ciljeve i rezultate – od stvaranja novog pothvata do razvoja poduzetničkih osobina, vještina i ponašanja. Ciljevi poduzetničkog obrazovanje ne smiju se isključivo vezati uz poticanje studenata na pokretanje i vođenje vlastitog posla, budući da poduzetništvo nije isto što i osnivanje i vođenje malog poduzeća. Cilj obrazovanja općenito, pa tako i poduzetničkog obrazovanja je ohrabrivanje ljudi na lateralno razmišljanje i gledanje na stvari na novi način, odnosno održavanje cijelo vrijeme otvorenog i radoznalog uma (Kirby, 2004).

Gibb (1999) je ciljeve poduzetničkog obrazovanja svrstao u tri grupe (slika 1). Njima, u različitim kombinacijama, teži većina poduzetničkih programa.

Slika 1. Ciljevi poduzetničkog obrazovanja

Izvor: Gibb (citirano kod Hytti i Gorman 2004)

Prvi cilj poduzetničkog obrazovanja je razviti široko razumijevanje o poduzetništvu i posebno uložiti poduzetnika i poduzetništva u modernom društvu i gospodarstvu. Ovaj cilj usmjeren je na cjelokupnu populaciju, kao i grupe, posebno zainteresirane za poduzetništvo. Gledano općenito, poduzetničko obrazovanje se veže uz stvaranje pozitivnog stava i mišljenja o poduzetništvu. Na taj način, javnost počinje podržavati i poticati poduzetništvo, što dovodi do jačanja i stvaranja društvenih mehanizama koji podupiru i usmjeravaju rađanje i rast poduzeća i pothvata, te stvaranje poduzetničke kulture općenito (Holmgren i From 2005). Operacionalizacija ovog cilja najčešće se provodi kroz pružanje informacija putem medijskih kampanja i/ili seminara, predavanja organiziranih za studente na svim razinama obrazovanja (primarno, sekundarno, tercijarno), kao i za široku populaciju. Ovaj način izgrađivanja svijesti je važan i kao prva stepenica u pripremanju ljudi za poduzetničku karijeru, budući da sklonost pojedinca za bavljenjem različitim poslovnim karijerama, ovisi o poznavanju postojanja tih mogućnosti, tj. da bi se pojedinac odlučio postati poduzetnikom u kasnijoj fazi razvoja vlastite karijere, mora biti upoznat s postojanjem te mogućnosti.

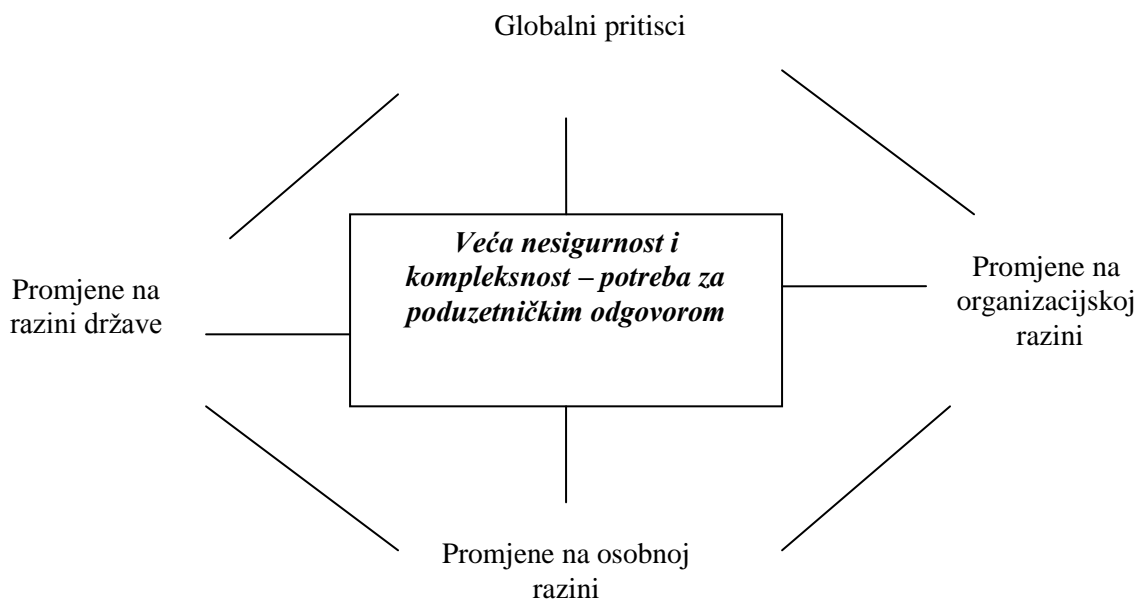
Drugi cilj se odnosi na osposobljavanje pojedinaca za preuzimanjem odgovornosti za svoje obrazovanje, karijeru i život, odnosno osposobljavanje pojedinaca za poduzetnički pristup životu. Često se ovaj cilj veže uz sve veću potrebu za zaposlenicima, koji imaju aktivnu ulogu u stvaranju vrijednosti u sredinama u kojima djeluju. Ekonomska sigurnost pojedinca ovisit će o njegovoj sposobnosti za učenjem i sposobnosti za snalaženjem u novim uvjetima rada. Kako bi opstali u decentraliziranim, plićim i racionalnijim organizacijama, pojedinci trebaju preuzeti inicijativu i odgovornost za vlastito učenje i kontinuirano usavršavanje svojih vještina. Holmgren i From (2005) govore o stvaranju određenog pogleda na svijet, kao specifičnom cilju poduzetničkog obrazovanja. Kao rezultat poduzetničkog obrazovanja ljudi bi trebali djelovati spontano poduzetnički, u svim životnim situacijama. Ovaj cilj se ostvaruje raznim treninzima koji imaju naglasak na poduzetničkom procesu i/ili timskom radu i projektnim zadacima, kao dvjema komponentama, karakterističnim za suvremene organizacije (Hytti i O'Gorman 2004).

Treći cilj poduzetničkog obrazovanja odnosi se na pripremanje pojedinaca da postanu poduzetnici, te da upravljaju novim poduzećem. Ovaj cilj ostvaruje se kroz "vježbanje" poduzetništva u kontroliranom okruženju, kao npr. pokretanje mini-poduzeća u učionici, te kroz osiguravanje osnovnih vještina i informacija o tome "kako" pokrenuti i voditi malo poduzeće i "kako" biti poduzetnikom

3.2. Zašto je poduzetničko obrazovanje važno?

Poduzetništvo je predmet rastućeg interesa na sveučilištima i poslovnim školama širom svijeta. I Europska unija prepoznala je značaj poduzetničkog obrazovanja kao instrumenta razvoja ljudskog kapitala, kao najvažnijeg resursa za održivi ekonomski i društveni razvoj. To je posebno pokazano u dokumentu Oslo Agenda, čiji cilj je utvrđivanje utjecaja poduzetničkog obrazovanja kroz četiri dimenzije: 1) izgradnja poduzetničke kompetencije 2) namjere prema poduzetništvu; 3) zapošljivost; i 4) utjecaj na društvo i gospodarstvo. Ovako definiranim kriterijima utjecaja, Europska komisija pokazuje da poduzetničko obrazovanje doprinosi stvaranju promjena na osobnoj razini, ali i u cjelini društva i gospodarstva..⁴ Kao što i slika 2. prikazuje, globalni pritisci na društvo, organizacije i pojedince stvaraju društvo sa većom nesigurnošću, neizvjesnošću i kompleksnošću u kojem opstanak ovisi o sposobnosti pojedinca da se nosi s tim promjenama.

Slika 2. Obrazovanje u svijetu promjena

Izvor: Gibb i Cotton, 1998

⁴ <http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/documents/education-training-entrepreneurship/>

Utjecaj globalizacije (globalni pritisci) kroz reduciranje trgovinskih barijera, jačanje međunarodnog toka kapitala, političke promjene, rastući značaj informacijske i komunikacijske tehnologije, brzo zastarijevanje proizvoda, veću diferencijaciju proizvoda, jačanje međunarodnih standarda, mogućnost izbora između sve većeg broja životnih stilova, te utjecaj, stvaraju mnogo više prilika, ali istovremeno unose i nesigurnost i kompleksnost u živote pojedinaca. Globalni pritisci dovode do promjena na državnom razini, koje se odražavaju kroz različite aspekte društvenog i poslovnog života, kao npr. promjenjivost vlasničke strukture, stav prema manjinama, rast ekološke svijesti i brige za okoliš. Sve ove promjene stvaraju društvo sa više nesigurnosti i kompleksnosti. Organizacije se, uslijed globalnih pritisaka, također mijenjaju. Decentralizacija, smanjenje veličine organizacija, reinženjering, strateška udruživanja, *outsourcing*, te veći zahtjevi za fleksibilnošću radne snage stvaraju nesigurno i vrlo kompleksno radno okruženje. I konačno, i pojedinci se suočavaju s posljedicama globalizacije kroz mogućnosti za različite oblike zaposlenja, većom vjerojatnosti povremenih poslova i poslova po ugovoru, većim pritiscima za geografskom mobilnošću, većim pritiscima i odgovornošću na poslu, mogućnošću obavljanja većeg broja poslova, te većim izgledima za samozapošljavanjem. Odnos prema obitelji se mijenja (češći su razvodi, više je samohranih roditelja), veća je nesigurnost mirovine, te veća odgovornost za upravljanje vlastitim obrazovanjem, imovinom, zaduživanjem i na kraju veća odgovornost za upravljanje vlastitim životom.

U svjetlu tih promjena, pokazalo se da su poduzetničke vještine, osobine i ponašanje, na svim razinama u društvu, ključne za suočavanje sa izazovima života i nesigurnom budućnošću (Gibb i Cotton 1998, Gibb 2002b, Henry et al. 2005).

Obrazovanje za poduzetništvo treba osposobiti mlade ljude da se snalaze u nesigurnom i kompleksnom okruženju. Oni se moraju naučiti kako definirati probleme, te kako probleme rješavati. Obrazovanje za poduzetništvo treba se usmjeriti na različite aspekte nesigurnosti i kompleksnosti za različite pojedince i izvan konvencionalnog poslovnog konteksta (Gibb 2002).

Da bi se moglo organizirati znanje i način prijenosa znanja u okviru poduzetničkog obrazovanja, potrebno je krenuti od definicije poduzetništva i poduzetničkog ponašanja. Poduzetništvo možemo definirati kao: sklop ponašanja, atributa i vještina koji omogućavaju pojedincima i grupama stvaranje promjene i inovacija, nošenje sa većom razinom nesigurnosti i kompleksnosti i čak uživanje u tome (Gibb i Cotton, 1998). Dakle, poduzetništvo ne treba vezati isključivo uz poslovnu aktivnosti ili uz osobne vještine. Ono podrazumijeva oboje i više od toga. Postoji gotovo opće slaganje da se poduzetništvo temeljno bavi načinima na koji pojedinci i organizacije kreiraju i implementiraju nove ideje i načine obavljanja posla, ostvarujući proaktivni odnos s okruženjem, te na taj način izazivaju promjene, koje uključuju različite stupnjeve nesigurnosti i kompleksnosti. Zbog toga, najvažnija uloga poduzetničkog obrazovanja je razvijanje poduzetničkih vještina, ponašanja i osobina, koji će pojedincima osigurati snalaženje u uvjetima velike nesigurnosti i kompleksnosti uvjetovane pritiscima globalizacije na društvo, organizaciju i pojedinca (Gibb i Cotton 1998, Gibb, 2002a).

3.3. Gdje smjestiti poduzetničke programe?

Većina poduzetničkih programa u svijetu nastala je u poslovnim školama. Međutim, pitanje je koliko poslovne škole mogu biti nositelji razvoja poduzetničkog obrazovanja, s obzirom na njihov fokus na analitičko rješavanje problema i nesklonost preuzimanju rizika, kao i naglasku na velika i srednje velika poduzeća (Gibb, 2002a). Neki autori (McMullan i Long, 1987; Gibb, citirano kod Oberman 2002) smatraju da je logično mjesto za smještanje poduzetničkih programa i razvoj poduzetničkog obrazovanja upravo sveučilište, a ne neki od njegovih dijelova, jer *"...such a new approach needs an organisational revolution as it unlikely to come from business schools. A wider university approach is required"* (Gibb, citirano kod Oberman 2002).

Smještanje poduzetničkih programa unutar sveučilišta ima niz prednosti i nedostataka. Prednosti su u tradiciji sveučilišta kao istraživačke i obrazovne institucije, ali i izloženosti pritisku za promjene. Sveučilišta su tradicionalne institucije za stvaranje i diseminaciju novih znanja. Ona osiguravaju pristup širokom spektru znanja, imaju potencijal za privlačenjem znanstvenika, ali i praktičara, te imaju iskustvo u obrazovanju budućih znanstvenika, što je vrlo važno za razvoj poduzetništva kao znanstvene discipline. Sve je više i pritisaka na sveučilište za konkretnim doprinosom gospodarskom razvoju zajednice u kojoj sveučilište djeluje, a poduzetnički program može biti pokretačka snaga za pragmatičnom institucionalnom promjenom, te ga čini važnom komponentom modernog sveučilišta (McMullan, Long 1987).

Osnovni nedostaci sveučilišta su njegova birokratiziranost, raširenost unutrašnjih interesnih sukoba, nespремnost na prihvaćanje novog i vrlo spora promjena. Sistem vrijednosti na sveučilištu ne naglašava efektivnost i efikasnost upravljanja.

Postoje i stavovi da poduzetnički programi unutar sveučilišta trebaju dobiti poseban status kroz njihovo smještanje u izdvojene centre (McMullan i Long, 1987, Gibb, 2002b), te na taj način „servisirati“ cjelokupno sveučilište poduzetničkim sadržajima. Ovakvi pristupi prisutni su na određenom broju sveučilišta u Europi, kao što je Hunter Center for Entrepreneurship na University of Strathclyde, Glasgow, Velika Britanija, Centre for Entrepreneurial Learning University of Cambridge itd. Međutim, da bi sveučilišta bila nositelj poduzetničkog obrazovanja ona moraju postati učeće organizacije, otvorene za učenje na svim razinama i iz svih izvora. Ona trebaju prestati biti *"ivory tower"* baveći se samo istraživanjem i podučavanjem, nego se trebaju zanimati za integraciju i relevantnost znanja, što zahtijeva čvršće povezivanje sa zajednicom i sposobnost učenja od zajednice. Ono s čim se sveučilište mora suočiti je i promjena prirode "ugovora" između sveučilišta i studenta. Sveučilišta se danas fokusiraju uglavnom na prenošenje znanja, velika pažnja se poklanja sadržaju i strukturi programa, dok se osobni razvoj studenta potpuno zanemaruje (Gibb 2002b).

Ono što se događa širom svijeta je veliki politički pritisak za promjenom sveučilišta, te podrška za razvojem nove uloge sveučilišta gdje će sveučilišta prihvatiti veću odgovornost za tehnološki, ekonomski i društveni razvoj i rast. Stvaranje poduzetničkog sveučilišta postalo je sastavni dio diskusije o kreiranju politika za razvoj sveučilišta. Analiza koju je napravio Etzkowitz et al (citirano kod Blenker et al. 2006) pokazuje kako sveučilišta širom svijeta prolaze evoluciju od *"ivory tower"* ka poduzetničkoj paradigmi. Pomak od sveučilišta kao *"ivory tower"* ka poduzetničkom sveučilištu uključuje puno više od pokretanja kolegija iz poduzetništva.

4. PODUZETNIČKO OBRAZOVANJE NA EKONOMSKOM FAKULTETU U OSIJEKU

Ekonomski fakultet u Osijeku, jedan od najstarijih fakulteta na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Osnovan je 1961. godine uz značajnu podršku lokalnog gospodarstva i institucija lokalne i regionalne samouprave, što je imalo velik utjecaj na usmjerenost istraživačkog interesa na rješavanje regionalnih problema u gospodarstvu, a nekoliko desetljeća kasnije i iniciralo pokretanje poduzetničkog obrazovanja na Sveučilištu.

U kasnim 1980-im godinama Hrvatsku, a naročito njen istočni dio karakterizira gospodarsko zaostajanje. Ratne devastacije početkom 1990ih godina i pogrešni privatizacijski model doprinijeli su daljnjem padu konkurentnosti gospodarstva, ali i nestanku tradicionalnih industrija. Sve to je dovelo do nadprosječne nezaposlenosti i lošijom razvojnom pozicijom u odnosu na ostale regije u Hrvatskoj prema kriterijima poduzetništva, inovativnosti i konkurentnosti (GEM Hrvatska 2002-2011; Regionalni indeks konkurentnosti, 2010).

U isto vrijeme u SAD-u se (1980ih godina) javljaju edukativni programi iz poduzetništva koji ukazuju na potrebu za kontinuiranim učenjem i uspostavljanjem veza između gospodarstva i sveučilišta. "Ovaj sraz između globalnih trendova u poduzetničkom obrazovanju i lokalnih potreba otvorio je prostor za uvođenje edukativnog programa iz poduzetništva na Ekonomskom fakultetu u Osijeku 1989. godine, kao prvog programa te vrste u Jugoslaviji." (Singer, Delić, 2011).

Daljni razvoj programa bio je usporen zbog domovinskog rata (1991-1995.), ali vizija je i dalje bila snažna – poduzetništvo kao način življenja i pretpostavka za uspjeh u osobnom i profesionalnom životu, poduzetništvo osnažuje i povezuje pojedince i organizacije te stvara sinergijske učinke. Poslijediplomski studij Poduzetništvo (znanstveni magisterij) pokrenut je 2000. godine i predstavljao je novi početak razvoja poduzetničkog obrazovanja na Ekonomskom fakultetu u Osijeku, koji se temeljio na jačoj istraživačkoj aktivnosti nego kada je bio pokrenut prvi studij iz poduzetništva 1989. godine. Istraživački tim osječkog ekonomskog fakulteta započeo je s istraživanjem poduzetništva još krajem 1980ih godina i održao je taj kontinuitet do danas (kroz projekte financirane od ministarstva znanosti), ali je istraživačka aktivnost naročito intenzivirana od 2002. godine kada je osječki tim uključen kao GEM Croatia tim u realizaciji godišnjih istraživanja poduzetništva u okviru najvećeg svjetskog istraživačkog projekta Global Entrepreneurship Monitor.

Program je redizajniran 2005. godine, u skladu s Bolonjskim procesom što je omogućilo kreiranje obrazovne vertikale iz poduzetništva – preddiplomskog, diplomskog i poslijediplomskog studija. Međunarodna suradnja na Tempus projektu rezultirala je pokretanjem novog doktoralnog programa "Inovativnost i poduzetništvo" 2010. godine, čijim pokretanjem Sveučilište J.J. Strossmayera iz Osijeka postaje jedina visokoobrazovna institucija u Hrvatskoj koja realizira cijelu obrazovnu vertikalu iz poduzetničkog obrazovanja. Svi obrazovni programi iz poduzetništva imaju vrlo dobre poveznice s malim i srednjim poduzećima zahvaljujući uskoj

suradnji s Centrom za poduzetništvo Osijek, Poduzetničkim inkubatorom BIOS iz Osijeka i Centrom za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva - CEPOR.

Poslijediplomski program (predbolonjski znanstveni magisterij i bolonjski specijalistički) je namijenjen onima koji žele biti osnaženi za vođenje pozitivnih promjena, a temelj je poduzetništvo koje objedinjuje znanja i vještine potrebne za uočavanje prilika, pretvaranje prilika u pothvate – osobne ili profesionalne, uz podršku mreže poduzetničkih potpornih institucija.

Prva generacija upisanih studenata na poslijediplomski studij Poduzetništvo 2000. godine bili su većinom studenti s ekonomskim preddiplomskim obrazovanjem. Od svih upisanih studenata 2000. godine samo je njih 6% bilo neekonomске struke. Godine rada i širenja ideje o značaju poduzetničkog obrazovanja vremenom su mijenjale statistiku o upisanim studentima. U razdoblju 2000-2011. godine na poslijediplomski studij Poduzetništvo (predbolonjski znanstveni magisterij, bolonjski specijalistički), upisano je 14 generacija studenata (u pojedinim godinama zbog interesa upisivane su dvije generacije),, odnosno 386 studenata. U početku studenti su dolazili iz Osijeka i okolice, a kasnije program dobiva širi regionalni karakter, te ga upisuju studenti iz cijele Hrvatske te Bosne i Hercegovine i Makedonije.

Program je oduvijek bio orijentiran na razvoj poduzetničkog kapaciteta mladih ljudi, kroz razvoj znanja i vještina potrebnih za identifikaciju problema, rješavanje problema i generiranje i razmjenu ideja. Ove vještine identificirane su kao ključne za individualni i organizacijski razvoj u budućnosti (Reich, 1991) Ciljevi programa, zajedno s idejom o poduzetništvu kao mobilizatoru pojedinaca i organizacija za proaktivnu i kreativnu aktivnost, vremenom su postali prepoznati i među studentima neekonomске struke čiji udio u upisanim studentima sve više raste, od 6 % u 2000. godini na 45 % u 2010. godini (grafikon 1 i grafikon2):

Grafikon 1 Prethodna obrazovna struktura studenata upisanih na poslijediplomski studij Poduzetništvo 2000.. godine

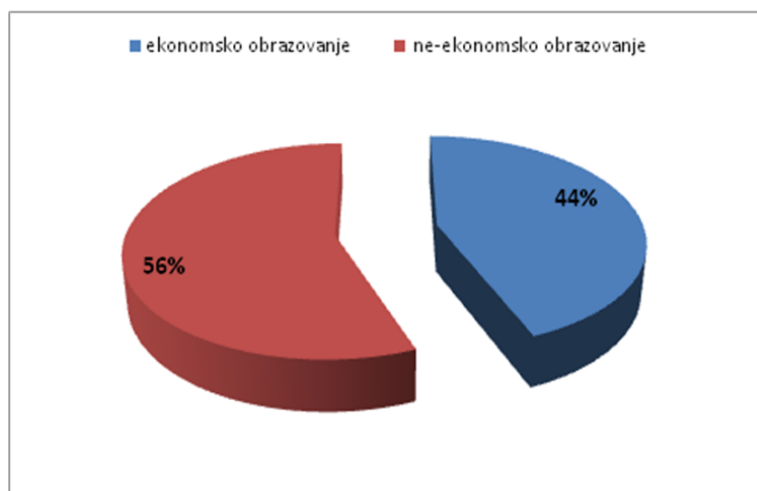
Upisani studenti 2000. godine

Izvor podataka: dokumentacija Ekonomskog fakulteta u Osijeku

Grafikon 2 Prethodna obrazovna struktura studenata upisanih na poslijediplomski studij Poduzetništvo 2010. godine

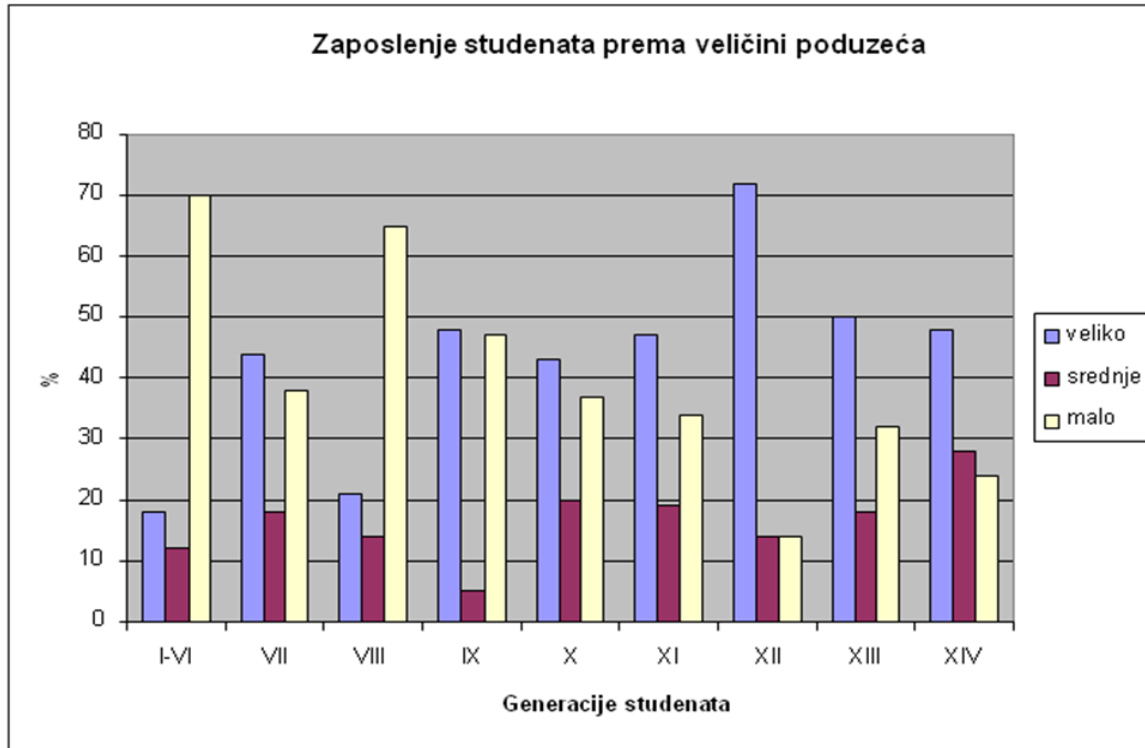
Upisani studenti 2010. godine

Izvor podataka: dokumentacija Ekonomskog fakulteta u Osijeku

Prepoznavanje vizije i ciljeva programa, ali i ideje o poduzetništvu kao načinu života (ne isključivo vezanom uz pokretanje poslovnog pothvata), promijenilo je broj studenata koji upisuju studij a dolaze iz velikih poduzeća:

Grafikon 3: Broj upisanih studenata prema veličini poduzeća u kojima su zaposleni

Izvor podataka: dokumentacija Ekonomskog fakulteta u Osijeku

Studenti dolaze iz različitih organizacija i industrija – financijskog sektora (banke, osiguravajuća društva), građevinarstva, obrazovanja, trgovine i uslužnog sektora, vladinih tijela na državnoj i lokalnoj razini, neprofitnog sektora. Među upisanim studentima 46% je onih koji su na upravljačkim funkcijama ili su promovirani nakon što su apsolvirali program.

Analiza strukture upisanih studenata s obzirom na različite kriterije (prethodno obrazovanje – ekonomsko vs. ne-ekonomsko; veličina poduzeća – mala, srednja, velika; djelatnosti – financijska, proizvodna, uslužna, javna uprava...) pokazala je da je samo tržište razumjelo definiciju poduzetničkih kompetencija šire nego što pokretač ovog obrazovnog programa očekivao.

To potvrđuju i izjave studenata dobivene kroz redovitu evaluaciju programa (kvaliteta programa, upotrebljivost znanja i vještina koje studenti stječu tijekom studija, djelotvornost procesa prijenosa znanja i učenja) (www.ices.hr):

- „Ovaj studij je potaknuo moju **kreativnost**, naučio me **timskom radu** i naravno omogućio da upijem mnoga nova znanja koja ću primijeniti u poslovnom životu. Razina

samopouzdanja koju sam razvila na ovom studiju je nemjerljiva.” (*Sanja, malo obiteljsko poduzeće, 14. generacija*)

- „Privukao me **multidisciplinarn pristup**, a nakon završetka edukacije vidim sebe kao jako poželjnog zaposlenika bilo koje uspješne tvrtke.” (*Dario, veliko uslužno poduzeće, 7. generacija*)
- „Osim što stvara kapacitet pojedinca za poduzetno djelovanje, studij je zabavan i omogućuje **interakciju s ljudima iz raznih akademskih** te iskustvenih područja.” (*Marko, veliko proizvodno poduzeće s jakom izvoznom orijentacijom, 14. generacija*)
„PSP je studij za koji se isplati prijeći stotine kilometara. To je nešto novo, drukčije, posebno! **Promijenit će vaš pogled na poduzetništvo.**” (*Eduard, bankarstvo – velika banka, 10. generacija*)

Osječko iskustvo je pokazalo da uspješnost poduzetničkih obrazovnih programa ovisi o jakoj utemeljenosti u istraživačkoj aktivnosti, jer na taj način je omogućeno oblikovanje sadržaja i načina “isporuke” programa prema utvrđenim potrebama za poduzetničkim kompetencijama (intencije, ponašanje, atributi). Međutim, pored istraživačke utemeljenosti, potrebna je i strateška opredjeljenost za uvođenje takvih programa, što je u osječkom slučaju bilo prepoznato na razini Ekonomskog fakulteta.

5. ZAKLJUČAK

Za poslove budućnosti potrebno imati drugačiju intelektualnu spremnost nego što su dosadašnje generacije navikle: kompetencije identificiranja problema, njihovog rješavanja i razmjena ideja su i okosnica poduzetničkog obrazovanja i mnogi se slažu da tradicionalno poslovno obrazovanje koje nude poslovne škole treba zamijeniti poduzetničkim, jer poduzetničko obrazovanje naglašava imaginaciju, kreativnost i preuzimanje rizika, a tradicionalne poslovne škole su više okrenute kvantitativnim tehnikama upravljanja i odlučivanja, na račun kreativnih vještina).

Ako se sveučilište želi pozicionirati kao institucija koja svoju istraživačku i edukativnu tradiciju želi nadograditi i aktualizirati novim odnosom prema društvu, tada je neophodno promijeniti interakciju sveučilišta prema okolini i unutrašnju interakciju bez obzira na organizacijski (fakulteti, odjeli, infrastrukturni podsistemi) ili funkcijski kriterij (znanstvena, istraživačka, savjetodavna funkcija). Poduzetničko obrazovanje je odličan poligon za izlazak iz monodisciplinarnog u multidisciplinarni svijet novih interakcija, čime se ostvaruje i bolje komuniciranje s promjenama u načinu funkcioniranja društva u najširem smislu. Programi poduzetničkog obrazovanja na osječkom sveučilištu upravo pokazuju kako su poduzetničke kompetencije potrebne svima, ali i kako je potrebno osigurati promjene u strateškom promišljanju sveučilišta i organizacijskoj kulturi sveučilišta u cilju omogućavanja svim studentima pristup takvim programima.

LITERATURA

Alpeza, Mirela; Delić, Anamarija; Jurlin, Krešimir; Perić, Julia; Oberman Peterka, Sunčica; Singer, Slavica; Vučković, Valentina, **Regionalni indeks konkurentnosti Hrvatske 2010**, 2011.

Altbach, P.G., **Globalization and the University: Myths and realities in an unequal world**, Tertiary Education and management, No.1, 2004

Altbach, P., Peterson P.M., **Higher education in the 21st century: global challenge and national response**, Institute of International Education and the Boston College Center for International Higher Education, April 1999

Blenker P., Dreisler P., Kjeldsen J. (2006), **Entrepreneurship Education – the New Challenge Facing the Universities, A framework or understanding and development of entrepreneurial university communities**, Department of Management, Working paper, Aarhus School of Business and University of Aarhus, Denmark

Brown, C. (2000), **Entrepreneurial Education Teaching Guide**, CELCEE, Digest number 00-7, December

Communication from the Commission, **The Role of the Universities in the Europe of Knowledge**, , European Education, vol. 36, No.2. summer 2004

EuroStat 2010, dostupno na:

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/publication?p_product_code=KS-CD-10-220

Gibb A. A. (a), **Creative destruction, new values, new ways of doing things and new combination of knowledge**, International Journal of Management Reviews, Volume , Issue 3, 2002.

Gibb A.A., (b) **Creating conducive environments for learning and entrepreneurship**, Industry and Higher Education, June 2002

Gibb A., Cotton J., **Concept into Practice? The Role of Entrepreneurship Education in schools and further education**, background paper to the conference held at the Department of Trade and Industry, 8 December, Enterprise and Industry Education Unit, Durham University Business School, Durham, 1998

Gibbons M., et.al., **The new production of knowledge, The dynamics of science and research in contemporary societies**, SAGE Publications, 2004

Gibbons M., **Higher education relevance in the 21st century**, The World Bank, 1998

Ginkel van H., **What does Globalisation mean for Higher Education**, Conference on Globalisation: What Issues are at Stake for Universities?, Université Laval, Quebec City, Canada., September, 2002

Hagen R., **Globalization, university transformation and economic regeneration, A UK case study of public/private sector partnership**, The International Journal of Public Sector Management, Vol.15, No.3, 2002

Hannon, P.D., **Philosophies of Enterprise and Entrepreneurship Education and the Challenges for Higher Education in the UK**, The International Journal of Entrepreneurship and Innovation, Volume 6, Number 2, May 2005

Henry C., Hill F., Leitch C., **Entrepreneurship education and training: can entrepreneurship be taught Part I**, Education and Training, Vol. 47, No. 2, 2005.

Henry C., Hill F., Leitch C., **Entrepreneurship education and training: can entrepreneurship be taught Part II**, Education and Training, Vol. 47, No. 3, 2005.

Holmgren C, From J., **Taylorism of the Mind: entrepreneurship education from a perspective of educational research**, European Educational Research Journal, Volume 4, Number 4, 2005

Hytti U., O'Gorman C., **What is "enterprise education"? An analysis of the objectives and methods of enterprise education programmes in four European countries**, Education and Training, Volume 46, Number 1, 2004

Jones C., English J., **A contemporary approach to entrepreneurship education**, Education and Training, Volume 46, Number 8/9, 2004.

Kirby D.A., **Entrepreneurship education: can business schools meet the challenge?**, Education and Training, Volume 46, Number 8/9, 2004

McMullan W.E., Long W. A., **Entrepreneurship education in the nineties**, Journal of Business Venturing, Vol. 2, 1987.

Neave G., **Globalization: Threat, Opportunity or Both?**, IAU Newsletter, Vol. 8, No. 1, March 2002

O'Hara M., **Strangers in a strange land: Knowing, learning and education for the global knowledge society**, Futures, 39, No 8, October 2007, 930-941

Oberman S., **Razvojne alternative poslijediplomskog studija Poduzetništvo**, Magistarski rad, Sveučilište J.J Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku, Osijek, 2002.

Oslo Agenda for Entrepreneurship Education in Europe (2006), dostupno na:
http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/files/support_measures/training_education/doc/oslo_agenda_final_en.pdf

Reich R., **The work of nations - Preparing Ourselves for 21st Century Capitalism**, Vintage, 1991

Ronstadt, R., **The educated entrepreneurs: A new era of entrepreneurial education is beginning**, American Journal of Small Business, 9(4), 1985.

Singer, S, Delic, A, (2011), **European Entrepreneurship Educators Program – 3EP**, Book of Proceedings of the I. International Conference on Entrepreneurial Learning, Zagreb

Singer, Slavica; Šarlija, Nataša; Pfeifer, Sanja; Oberman Peterka, Sunčica.
Što Hrvatsku čini (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2002-2011., Cepor, Zagreb, 2012.

Sporn, B., **Towards More Adaptive Universities: Trends of Institutional Reform in Europe**, Higher Education in Europe, Vol. XXIV, No. 1, 1999

The World Bank, Washington, D.C., **Constructing Knowledge societies: New Challenges for Tertiary Education**, 2002

www.ices.hr, 28.12.2012.

<http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/documents/education-training-entrepreneurship/>, 28.12.2012.